

Willem Jan Otten | Paul van Dongen

AMEN

essay over bidden

SKANDALON
LONGBRIS SUPPLEMENTS

Inhoud

De ontdekking van het bidden	7
Icoonbidden	20
Het geheim van alle religie	26
‘Dus dit is hoe je bidt’	32
Wat gebeurt er in de twee minuten?	38
Bevroren gebedsleven	44
De biddende atheïst	50
Waar ben ik als ik bid?	56
Waar haal je het vandaan, dat het goed is?	62
Kan de merel bidden?	68
Pijl geschoten door de gedachte	74
Gebed tegen wezentjes met nagels	80
Het onzevader	87
Onze Vader, die in de hemel zijt	88
Uw Naam worde geheiligd	94
Uw Rijk kome	100
Uw wil geschiede op aarde zoals in de hemel	106
Geef ons heden ons dagelijks brood	112
Vergeef ons onze schulden,	
zoals ook wij vergeven aan onze schuldenaren	118
En breng ons niet in beproeving	124
Maar verlos ons van het kwade	130
Het alleramenste Amen	136

Een ritueel om elkaar in de zomer te leren	144
Maria die de knopen in de kinderen ontwart	150
De betovering van Lieke Marsman	156
Een zelfmoord van het denken	162
De bede van Gollem	168
Het weesgegroet	174
Duizelzin van Paulus	180
Pascal en het bedgebed	186
Gebed om een vliegdroom	192
En bidden is futiel!	198
 Herkomst van gedichten en gebeden	 204
Anderen over eerder werk	206
Over de auteurs	208

De ontdekking van het bidden

Bij het schrijven van dit kleine boek ben ik er stilzwijgend van uitgegaan dat het gelezen zou kunnen worden door iemand die niet bidt. Ik stelde mij voor dat hij of zij het anderen weleens heeft zien doen, en zich is gaan afvragen of het ergens goed voor is. Op een of andere manier wekken biddende mensen immers de indruk iets te doen wat hun geen kwaad doet, en ze doen het over het algemeen steeds weer. Men zien bidden kan je ook misnoegd maken, alsof je ergens van wordt buitengesloten. Maar als je goed oplet, dan zie je dat bidders na gedaan gebed soms lichter, misschien zelfs: gesterkt, in de wereld van alledag weerkeren, juist ook als die vol zorgen en onheil is. Ofschoon ze roerloos op hun plaats blijven, is het alsof ze ergens heen verdwijnen, net als iemand die een boot met daarop een geliefde nastaat, maar dan meestal met gesloten ogen en soms gevouwen handen.

Het is niet heel moeilijk voor me om mij u, gebedloze lezer, in te denken – ik ben het grootste deel van mijn leven als u geweest, in zekere zin loopt u nog altijd, grinnikend en mij soms zelfs uitlachend, met mij op. Het kost me geen moeite mij u voor te stellen

als iemand met een belangstelling voor psychologie en filosofie, want u staat nu en dan perplex over het feit dat er zoiets als ‘denken’ bestaat. Misschien wordt u vrolijk van een vraag als ‘waar ben je als je denkt’, zoals gesteld door Hannah Arendt; misschien bent u getroffen door Immanuel Kants verzuchting dat er twee dingen zijn die hem fundamenteel paf doen staan: de sterrenhemel boven hem en de morele wet in hem; misschien houdt u van poëzie, en speciaal van de dichter J.H. Leopold, die door het raadsel van het *denkbe-ginnen*, het bezinnen, een leven lang aan het dichten is gezet; wellicht heeft u een zwak voor woorden als ‘contemplatie’ en ‘introspectie’. Ik reken, moet ik bekennen, op een zekere verlegenheid uwerzijds waar het gaat om het gebruik van termen als ‘spiritualiteit’ en ‘mystiek’. Die hebben in onze emotiecultuur, met zijn maakbare ervaringen en zijn geluksalgoritmes helaas een zelf-feliciterende klank gekregen, alsof er zoiets bestaat als spiritueel slagen en gelukte mystiek. Bidden, dromen en dichten zijn, in mijn ogen, antilichamen tegen onze giftige succescultuur.

Er is een dag geweest waarop ik aan het bidden bleek te zijn. Dat is het werkwoord: blijken. Ik besepte ineens: maar wat ik nu doe *is* bidden, en ik wist meteen ook tot wie, en waar ik om bad. Achteraf was duidelijk dat ik voor deze ontdekking – gedaan tijdens het lopen van de Kruiswegstaties in het Sint-Vituskerkje van

Naarden, in 1999 (waarover verderop in dit boek meer) – klaar was. Ik verlangde al geruime tijd naar kunnen wat de andere kerkgangers, in het bijzonder mijn echtgenote, zo moeiteloos en vooral innig deden. Ook over dit bijna jaloerse verlangen zal het gaan.

Maar nooit heb ik sindsdien het gevoel gehad het te kunnen. Toch heb ik het geschopt tot voorbidder van mijn geloofsgemeenschap (tot één van de zes), en een van mijn terugkerende beden is om de genade van het kunnen bidden, want ik weet dat er eigenlijk altijd wel iemand in de kerk zit die nieuw is en naar kunnen bidden verlangt. Toen paus Franciscus de kerk een veldhospitaal noemde, bedoelde hij misschien ook dat geloven vooral ook een kwestie is van lammen die blinden geleiden. Over het verschil tussen (hardop) voorbidden en in stilte, in jezelf, met onuitsprekelijke verzuchtingen zoals apostel Paulus het noemt, zal het in dit boek overigens ook gaan, maar de nadruk ligt op ‘vanbinnen’.

Net als dromen is inwendig bidden iets wat aan me gebeurt – en toch kan ik me er, anders dan met dromen, toe zetten. Ik heb nog nooit iemand ontmoet, zelfs de oudste monnik met de meeste kloosterjaren in de oudste abdij niet, die van zichzelf zei dat hij goed kon bidden. Een instructieboek voor het geldige gebed kan dit dan ook onmogelijk zijn. Een vademecum?

‘We kunnen van de kracht waar we bij God om bidden geen voorraad aanleggen,’ zegt Simone Weil in haar respons op het onzevader ten overvloede.

De ‘ontdekking’ van het bidden door op de knieën te gaan tijdens de XIIe Statie, betekende alleen in schijn ‘teruggeworpen te zijn op mijn innerlijke zelf’ – in werkelijkheid werd ik minstens evenzeer verbonden, met de biddenden om mij heen, als een stem met een onhoorbaar koor. Want er was na de woorden ‘de Heer geeft de geest’, toen het kerkvolk met een eendrachtige bonk op de knieën was gegaan, een diepe stilte ingevallen.

Wat deze verbondenheid kan inhouden, begon ik enkele maanden na mijn doop pas enigszins te begrijpen toen ik tijdens een symposium een theologe hoorde vertellen over haar terminaal zieke kindje dat haar uit de slaap hield – in hetzelfde holst van de nacht als waarin vroeger doodstraffen werden voltrokken: voor het eerste krieken van de dag. In kloosters worden rond dit uur de metten gebeden: die ook wel de nachtwake wordt genoemd. De moeder beschreef in enkele kernachtige bewoordingen het onverdraaglijke lijden van haar slapeloze kindje (dat niet kon spreken), haar eigen totale ontredde-ning, haar verlatenheid – ze

Kan de merel bidden?

ELK JAAR BREEKT HIJ AAN, de ochtend eind juni waarop je je realiseert dat de merel tussen de woontorens niet zingt. Was dat gisteren ook al zo? Ik woon op de twaalfde verdieping, recht boven de zeven verdiepingen hoge iepenkroon waaruit het onvermoeibare gezang sinds maart kwam opgestegen.

Een dag later weet je het zeker: de *winter in de zomer* is aangebroken, de vogelzangloze tijd die bijna negen maanden zal duren.

Het is moeilijk om je niet enorm verlaten te voelen, tijdens het eerste lege ontwaken. En zoals altijd wanneer iets dierbaars verdwijnt, begin je je pas echt af te vragen wat je nu mist, wat het betekende.

Waarom zong de merel?

In het onvolprezen televisieprogramma *Baardmannetjes* weigerde Hans Dorresteyn eens het wetenschappelijke antwoord op deze vraag te accepteren. Dat antwoord luidt ongeveer als volgt: de merel zingt alleen maar om zijn territorium af te bakenen, om een bedreigende ander op afstand te houden, vanwege voortdurend conflict dus. Dorresteyn stelde hiertegenover dat de merel *zingt*. En dat doet hij omwille van de vreugde

van het zingen. Hij *drukt* zich in schoonheid *uit*, net zoals Hans van Manen zijn onvergelykelijke choreografieën maakt om geen ander reden dan ‘omdat dans over dans gaat’.

Als het de merel alleen om bedreigen en intimideren ging, dan zou simpelweg heel hard schrill krijsen doelmatiger zijn.

Dorrestejn is een melancholisch en ironisch mens, maar de nagenoeg religieuze ijver waarmee hij zijn merelbeeld verdedigde trof me. Hij leek plotseling tabak te hebben van de zogenaamde verklaarbaarheid der dingen en de functionaliteit van de natuur. Hij verkeerde, meende ik te zien, in mystieke verontwaardiging, die gevoed wordt door een kinderlijk verdriet, alsof hem iets essentieels dreigde te worden afgenomen. Zijn spel. Of zelfs: zijn dichterschap.

Want laten we wel zijn: de merel, die per kweling iets anders zingt, en steeds, na een horende pauze – waarin hij evenzeer naar de kweling van een ander, als naar die in zichzelf luistert – met een nieuwe kweling komt, geeft helemaal geen antwoord op de vraag waarom hij zingt.

En toch – al vraag je niet naar zijn waarom, toch wil je weten wat hij doet. Het is alsof het antwoord een antwoord op jezelf zal zijn, op wat *er zijn* is. Wat misschien hetzelfde is als: wat je doet door te geloven.

Want het zal hier, in deze meditatie, hoe pover ook, maar liefst de vraag blijven: wat doe ik, als ik bid?

In haar gedicht 'I happened to be standing' vraagt Mary Oliver (1935-2019) zich af of poezen aan het bidden zijn, als ze doezelen in de zon. Oliver is zomin als Dorrestein tot theologie geneigd, – ze schrijft een aanstekelijke, pantheïstische poëzie, waarin de natuur *beleefd wordt*. Het zijn toegankelijke, onmodern lezer-gerichte gedichten zonder mensen, wel met honden en ontmoetingen met andere dieren, met planten, met de elementen.

Misschien is dat een kenmerk van haar poëzie: ze verkeert in haar gedichten in een staat van herkende ontmoeting. Ze is in haar gedichten eigenlijk altijd buiten, en alleen, of: zojuist buiten geweest, en nu alleen met haar gedicht. Ofschoon alle moderne ecologische verwoesting door haar onder ogen gekomen wordt, is haar werk doortrokken van een grondeloze dankbaarheid. Niet uit romantisch escapisme, veeleer uit aanvaarding, of, om een woord uit de mystieke traditie te gebruiken: een vorm van gelatenheid. Strikt genomen is deze dankbare gelatenheid onverklaarbaar, en toch, als je Oliver leest vraag je je verbaasd af: wat ben je, *juist omdat de wereld brandt*, eigenlijk als je niet dankbaar bent?

Het geheim van Olivers poëzie is aandacht – herkende, zorgvuldige waarneming – opgaan in de krekel in je handpalm die 'met bleke onderarmen haar gezicht wast'. Een franciscaanse zusterschap ervaren

met wat zich aan je voordoet, fenomeen voor uniek fenomeen. Je concentreren op het particuliere.

DE ZOMERDAG

Ik weet niet precies wat een gebed is.
Ik weet hoe je aandacht kunt schenken, hoe je kunt vallen
in het gras, hoe je in het gras kunt knielen,
hoe je gezegend niets kunt doen, hoe je kunt struinen
door de velden,
ik heb de hele dag niet anders gedaan.
Zeg me, wat had ik anders moeten doen?
Gaat niet alles dood uiteindelijk, en te snel?
Zeg me, wat was jij van plan
met jouw ene wilde en kostbare bestaan?

Oliver vraagt het zich in haar gedichten steeds weer af
– wat bidden nu eigenlijk is. Ze peinst als zij in ‘I hap-
pened to be standing’ met haar pen in de aanslag naar
het winterkoninkje in de liguster luistert, zich afvra-
gend ‘wat kan dat zijn, als het geen gebed is?’

Wat Dorresteijns merel doet – is dat het?

Anderen over eerder werk

Zondagmorgen

Bekroond met Beste Theologische Boek 2022

“Een prachtig meditatief boek, waarin de schrijver op meesterlijke wijze door het liturgisch jaar heen gaat. Enig in zijn soort ... Met zijn poëtische sensitiviteit en intellect gaat hij de wekelijkse bijbellezingen te lijf, vergelijkbaar met hoe Willem Barnard dat doet in het iconische werk *Stille omgang*.”

– **Juryrapport Beste Theologische Boek 2022**

“Soms lees je een boek waarvan bijna elke pagina ontroert. Dit is zo’n boek. ... [Willem Jan Otten] laat de lezer kennismaken met de diepte van zijn geloof, met zijn verlangen naar God die een mysterie blijft en toch nabijkomt, zonder dat het een zoet en lievig verhaal wordt. Een verheugend, verrijkend en intiem boek.”

– **Petrus Magazine (ds. Elsbeth Grüteke)**

“[Willem Jan Otten waagt] een serieuze poging om het christelijk geloof ondanks zijn onbegrijpelijkheid ter sprake te brengen, een waagstuk waarin hij wonderwel slaagt dankzij zijn verbluffende verbeelding en verrukkelijk lenige pen.”

– **Benedictijns Tijdschrift**

“Erudiet, weloverwogen, ontspannen en bovenal in prachtige bewoordingen.”

– **Tzum, literair weblog**

“Niet vaak raakt een boek mij zo diep als dit boek heeft gedaan.”

– **Arnold Huijgen**

Wie zeggen de mensen dat Ik ben

Bekroond met Beste Religieuze en Spirituele Boek 2024

“De essays zijn heerlijk om te lezen en openen onverwachte perspectieven. Ze laten zien hoe religieuze vragen het menselijke denkvermogen niet enkel erkennen maar ook verscherpen en ons brengen op terreinen die met de zuivere rede alleen onbereikbaar blijven. Paul van Dongens iconische beelden zijn het beeldend equivalent van de dichtelijk essays van Otten.”

– **Juryrapport, prijsreligieuzeespiritueleboek.be | categorie ‘Christelijk Boek’**

“Virtuoos ... dit boek laat je nieuwe dingen zien ... neem en lees!”

– **Erik Borgman**

“Pas op, ongelovigen: Otten kan zo smakelijk en aanstekelijk over geloven schrijven dat je er zelf ook zin in krijgt”

– **Trouw ★★★★★**

“Wat Otten te berde brengt, raakt aan ervaringen die je wel kent, maar waarvoor je geen woorden had. ... Met bij elk hoofdstuk krachtige en tegelijk kwetsbare schilderijen van Paul van Dongen.”

– **Friesch Dagblad**

Over de auteurs

WILLEM JAN OTTEN (1951) is dichter en essayist. Voor zijn boek *Zondagmorgen – over het missen van God* ontving hij de prijs Beste Theologische Boek 2022. *Wie zeggen de mensen dat Ik ben* (samen met Paul van Dongen) werd verkozen tot Beste Spirituele/Religieuze Boek 2024. Zijn werk werd onder meer bekroond met de Constantijn Huygensprijs, de P.C. Hooftprijs en de Libris Literatuurprijs. De Universiteit Utrecht kende hem een eredoctoraat toe vanwege zijn belang voor het zichtbaar maken van levensbeschouwelijke en religieuze thema's.

PAUL VAN DONGEN (1958) is kunstenaar. Zijn werk bestaat uit tekeningen, etsen en aquarellen; het bevindt zich in onder meer het Noordbrabants Museum, het Stedelijk Museum Amsterdam en in Museum Krona. Samen met Willem Jan Otten vervaardigde hij het boek *Wie zeggen de mensen dat Ik ben*.